

Марія Пангелова

(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)

ТВОРЧИСТЬ В. ГОЛДІНГА В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ХХ ст.

Стаття присвячена простеженню історії сприйняття творчості В. Голдінга у вітчизняній та зарубіжній критиці. Розглядаються окремі концепції літературознавців стосовно віднесення романів письменника до жанру притчі. Проаналізовано творчість В. Голдінга в літературно-критичному дискурсі ХХ ст. Визначено центральну філософську тему письменника, яка пронизує увесь творчий доробок митця слова. Висвітлено авторське бачення основних завдань письменника. З'ясовані основні філософські ідеї творчості В. Голдінга, що визначилися в перших його романах, які він доводив до логічного завершення в подальшому.

Ключові слова: герой, автор, творчість, особистість, притча, роман.

Статья посвящена рассмотрению истории восприятия творчества В. Голдинга в отечественной и зарубежной критике. Рассматриваются отдельные концепции литературоведов касающиеся отнесения романов писателя к жанру притчи. Проанализировано творчество В. Голдинга в литературно-критическом дискурсе ХХ века. Определена центральная философская тема писателя, которая пронизывает всё творчество писателя. Высветлено авторское видение основных заданий писателя. Выявлены основные идеи творчества В. Голдинга, которые обозначились в первых его романах, которые он к логическому завершению в дальнейшем.

Ключевые слова: герой, автор, творчество, личность, притча, роман.

The article deals with tracing the history of perception of creativity of W. Golding in domestic and foreign criticism. Some concepts of literary scholars regarding classification of literary novels of the writer to the genre of parable were considered. Creativity of W. Golding in literary and critical discourse of the twentieth century was analyzed. Central philosophical theme of the writer, which permeates the entire creative heritage of the artist was determined. Main philosophical ideas of W. Golding's creativity, which determined in his first novels, which he lead to logical end in future were outlined.

Key words: hero, author, creativity, personality, parable, novel.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що з середини 80-х років ХХ ст. і аж до теперішнього часу у вітчизняному літературознавстві приділялося недостатньо уваги творчості В. Голдінга. Тому, враховуючи значущість письменника і його внесок у світову літературу, виникла необхідність дати художню оцінку певних аспектів творчості письменника.

За мету ставиться аналіз творчості В. Голдінга в літературно-критичному дискурсі ХХ ст. як основної, що відкриває можливість досягнення складного, неповторного художнього світу митця слова.

Один із найяскравіших та самобутніх англійських прозаїків ХХ ст. Вільям Голдінг за життя сприймався як класик. Як зазначає С. Павличко, «проза Голдінга належить до того напряму сучасної західної літератури, яка змальовує не людські характери, а узагальнені ідеї, алегорично втілені в ситуаціях та образах. Універсальності голдіновських героїв кореспондують і максимально розмиті контури історичного часу і простору. Та все ж у непрямій формі письменник торкнувся найважливіших соціальних проблем нашої епохи, котру не сприйняв і прийняв як епоху негуманну, небезпечну, апокаліптичну [5, с. 40]».

Критики відносять його романи до екзистенціального, міфологічного зразка, знаходячи в них ознаки параболи, притчі, антиутопії. Сам В. Голдінг свої романи називав притчами. Так, у статті «Притча» В. Голдінг пояснює: «Загальний намір можна визначити доволі просто. До Другої світової війни я вірив у намір і здатність соціального індивіда до вдосконалення, у те, що правильна структура суспільства несе добру волю, а тому всі суспільні лиха можна вилікувати реорганізацією суспільства. Можливо, сьогодні я знов сподіваюся на щось подібне, але після війни я не міг у таке вірити. Мені відкрилося, що одна людина може зробити іншій... Я думаю про звірство, для якого немає слів, котре рік у рік чинилось у тоталітарних державах... Я мушу сказати, що кожний, хто пережив ті роки і не збагнув, що людина продукує зло, як бджола мед, є, мабуть, сліпий або розумово ушкоджений [11, с. 35]».

У сучасному літературознавстві під притчею розуміють у першу чергу засіб вираження морально-філософських роздумів письменника, які часто бувають протилежними до загальноприйнятих суспільних уявлень. Для притчі головне не змалювання, а вираження смислу. У її основу покладено принцип параболи: оповідь ніби віддаляється від конкретного часопростору, рухається по кривій, повертається назад, висвітлюючи у філософсько-естетичному аспекті явище художнього осмислення.

У лекції «Притча», прочитаній у 1926 році у Каліфорнійському університеті, В. Голдінг подав своє бачення основних завдань письменника: «Він не може вигадати історії, у якій би не було повчання людям. Ускладнюючи на свій лад свої знаки, він досягає не глибини на багатьох рівнях, а того, що й очікується від знаків – послідовної значущості. Отже, за природою свого ремесла автор притчі дидактичний і прагне дати моральний урок. Люди не дуже люблять моральні уроки. Пігулка має бути підсолодженою, має бути дотепною чи розважальною, чи в якийсь спосіб захоплюючою. Крім того, мораліст мусить бути недосяжним для своєї жертви, коли на неї падає весь тягар уроку. Адже мораліст робить припущення, котре важко вибачити, а саме, – ніби він знає більше від свого читача [11, с. 45]».

Свої роздуми про людське існування, про суть людської природи В. Голдінг найчастіше ховає у твори притчевої форми, щоб яскравіше показати суть реальності, сховану за завісою умовних форм і прийомів. У деяких його творах умовно-метафоричне ґрунтується на фантастичному типі умовності. В. Голдінг робить своєрідну проекцію в майбутнє чи в якийсь замкнутий, відгороджений від іншого світу простір реальності. Він створює картину виморочної дійсності, її згущене зображення. Саме тому в його творах сполучаються побутові реалії із символічно умовними. Виникає ефект подвійності світу.

Ми читаємо міф, казку, фантазмагорію, письменник поміщає своїх героїв у вигадані ситуації, ірреальні обставини, за якими вгадується сучасний світ. Духовна неповноцінність героїв, їх обезлюднювання знаходять матеріальне втілення в метафорах, символах, алегоріях, чим, власне кажучи, і багата притча. Хоча, як стверджував сам автор, «бути автором притч – невдячне заняття. По самій природі свого ремесла творець притч дидактичний, хоче дати моральний урок. Люди не люблять моральних уроків [4, с. 67]».

Однак саме за мудрі уроки, що дав майстер людям, він був нагороджений Нобелівською премією в 1983 році. Шведська Королівська академія вручила йому високу нагороду «за романи, що з ясністю реалістичного оповідального мистецтва, сполученого з різноманіттям і універсальністю міфу, допомагають досягнути умови людського існування в сучасному світі [4, с. 362]». У 1988 письменник був посвячений у лицарі.

Перший роман В. Голдінга «Володар мух» (1954) приніс йому визнання і славу. Власне за цей твір В. Голдінг 1983 році отримав Нобелівську премію. Після того, як критики стали відзначати антиутопічний характер роману, письменник не без іронії згадував: «Я почувався наче той пан, котрий відкрив, що ціле життя говорив прозою. Я був, як виявилось, ... антиутопістом. Спочатку далекий пейзаж був порожнистим, тоді, звичайно, виник Платон. У полі зору з'явився Томас Мор... Раптом у неоновому світлі заблищали імена – Батлер, Свіфт, Вольтер, Дефо, Шоу, Уеллс, Хакслі, Орвелл [11, с. 63]». Будучи за своєю природою моралістом, В. Голдінг протиставляє свої романи антиутопіям і прагне «створити людську мораль, людську істоту, яка не здатна вбивати собі подібних, експлуатувати чи грабувати. Тоді ніхто не матиме потреби писати утопії, сатири чи антиутопії, оскільки ми самі станемо мешканцями утопії [11, с. 162]».

Таким чином, В. Голдінг як письменник-мораліст ставить на перший план проблему недосконалості людської природи, зумисно оголюючи її беззахисність перед злом, і тим самим робить спробу переконати читача у можливості попередження глобальних помилок.

Гострота морально-етичної проблематики характерна і для таких філософських романів-притч В. Голдінга як «Спадкоємці» (1955), «Вільне падіння» (1959), «Шпиль» (1964) та ін.

Реалістичність в описі дійсності сполучається у В. Голдінга із символікою, що виростає із сюжету його романів, що тяжіють до філософських узагальнень, що, однак, виражаються в образній формі, а не дидактично.

У своєму дослідженні В. Скороденко відзначає: «Його романи – глибокі і досить песимістичні міркування про природу людини, про її суперечливу сутність, що поєднує добро і зло. Людина й історія, людина і моральність – постійні константи його романів, особливо романів-притч, романів-парабол («Володар мух», 1954; «Спадкоємці», 1955; «Злодюжка Мартін», 1956; «Вільне падіння», 1961; «Шпиль», 1964). Розглянуті в них конкретні колізії узагальнюються, міфологізуються до всеохопно-універсального масштабу [7, с. 16]». «Володар мух» що здобув В. Голдінгу світову популярність був перекладений на всі провідні мови світу. Історія цивілізації ніби прокручена в ньому у зворотному напрямку: англійські підлітки, що потрапили в результаті катастрофи на незаселений острів, з різкою швидкістю втрачають усі дуже поверхово засвоєні ними навички цивілізованого способу життя і відносин одне з одним. Дикунство – глибоко прихована сутність людини, зло

споконвічне і наявне в її душі. В екстремальних обставинах розум втрачає можливість боротися з нею – до такого невтішного висновку приходять письменник. А. Зверев указує на таке: «Дуалізму раціо і деякого «візіонерства», святості, що допомагає проникнути в сутність речей, – незмінна дихотомічна константа романів-притч Голдінга [3, с. 192]». «Пітьма світу», «темрява людського серця» пильно досліджується В. Голдінгом у «Спадкоємцях», «Вільному падінні» і «Шпилі», одному з найпроникливіших його романів. Письменник дійде висновку, що рух цивілізації, її досягнення (що символізує в романі зведення шпиля над собором) оплачені загибеллю людей і посиленням їхньої ненависті одне до одного. «Ніщо не відбувається без гріха [1, с. 456]» – з гіркотою переконуються священик Джослін, герой роману, одержимий начебто святою ідеєю – зведенням шпиля. І однак надія на порятунок від мороку і злості завжди залишається в романах В. Голдінга. Вона – у прославленні духу творчості, добра, любові. А. Шпиталь відзначає: «Для поетики письменника характерне органічне сполучення конкретного, фактурно-насиченого плану, яскраво виписаних індивідуальних характеристик з алегорично-узагальненим рівнем, що вбирає в себе алегорію, пародію, параболу, – риси міфологічної художньої структури [10, с. 41]».

Дослідниця творчості В. Голдінга, Соломія Павличко вказує на те, що: «За десятиліття літературної діяльності Голдінг-мислитель не зазнав якоїсь серйозної світоглядної еволюції. Основні філософські ідеї його творчості визначилися в перших романах, а надалі письменник немовби доводив кожен окрему ідею до логічного завершення. У результаті життя людини постає в романах Вільяма Голдінга як трагедія нерозуміння – контакту немає ні між двома окремими людьми, ні між цивілізаціями (можна витлумачити роман «Спадкоємці» ще і як драму нерозуміння людей, що перебувають на різних відрізках еволюційного розвитку людства), трагедія подвійності думки; змішаність дійсності й ілюзії – хвороба всіх героїв Голдінга [5, с. 266]». Отже, центральна філософська тема письменника – неспроможність розуму. І справа не лише в тому, що нерозумне суспільство, засноване на принципах раціоналізму, – нерозумна людина взагалі. Хоча шпиль стоїть, розум Джосліна, який побачив його у своєму видінні, слабкий і недовершений. Кожен роман В. Голдінга – це історія краху чергової ілюзії.

У пізнавальній діяльності окремої людини В. Голдінг шукає суті пізнання загалом, а кожен його герой – носій певної авторської ідеї. Розглядаючи «Злодюжку Мартіна», критики зазначали «байдужість Голдінга до характеру людини, боротьбу якої він зображував [2, с. 76]». І справді, проза В. Голдінга належить до того напрямку сучасної західної літератури, яка змальовує не людські характери, а узагальнені ідеї, алегорично втілені в ситуаціях та образах. Універсальності голдінгівських героїв кореспондують і максимально розмиті контури історичного часу й простору. Та все ж у непрямій формі письменник торкнувся найважливіших соціальних проблем нашої епохи, котру не сприйняв і не прийняв як епоху негуманну, небезпечну, апокаліптичну.

В. Голдінг, як правило, не любить своїх героїв. Часто він намагається приховати своє особисте ставлення, але авторський голос вчувається в найпесимістичніших сентенціях і найтрагічніших ситуаціях. Але навіть автор – у цьому переконаний письменник – не має монополії на істину. В. Голдінг сповідує принцип множинності голосів і картин світу. Кожне конкретне явище має різні сенси, його можна розглядати під безмежною кількістю кутів зору. І в той же час життя і дійсність для письменника по суті статичні, незмінні в головних своїх формах. І ставлення до нього визначається трьома, принципами – скептицизмом, релятивізмом і песимізмом. Художній світ кожного роману при цьому доволі цілісний, у ньому витримані пропорції, які відповідають реальним, та все ж читача не покидає відчуття нереальності, умовності, книжності, літературності цього світу, цілісність якого часто цілком умовна.

Переважаюча частина повоєнних англійських прозаїків повернулася до традиційних форм оповіді. Про це часто пишуть дослідники, хоча не завжди включають у цей естетичний рух В. Голдінга: «Визначення художнього почерку, стилістики Голдінга передбачає розмову про шляхи англійського модернізму другої половини ХХ століття. Безперечно, за філософськими поглядами і принципами, тотальністю відчаю, а також за схильністю до символічного моделювання, кодування образної системи, відданістю жанрові притчі Голдінг належить модернізмові. Однак його романам властивий дух традиційності [5, с. 266]». Вони дають негативну відповідь тим критикам, які вирішили, що традиційні романні форми себе остаточно вичерпали.

Соломія Павличко вказує, що «доволі важко визначити вчителів або попередників Голдінга серед англійських прозаїків минулого. Однак він не вигадує ні нових форм, ні якихось особливих художніх прийомів, користуючись відомими і безліч разів випробуваними формами: робінзонадою, романом виховання, дорожнім щоденником та ін. [6, с. 326]».

В. Скороденко відзначає: «Голдінг – блискучий майстер жанру філософської притчі, хоча перелік його творів складається не з самих тільки шедеврів. Однак у кращих своїх зразках його проза вишукано красива. Вона має внутрішні словесні течії, їй властиві багаті й складні ритми, ключові образи й лейтмотиви [7, с. 16]».

«Прозаїк – майстер повтору і контрапункту. У розвитку сюжетних ліній та умоглядних ідей спостерігається суворая логіка і взаємопов'язаність. У цій прозі немає випадкових, зайвих слів, усе в ній доцільне і працює на головну ідею» – пише про нього А. Чамєєв [8, с. 19]. Треба також зазначити, що В. Голдінг чудово володіє діалогом. У його видимій прозорості й простоті закодовані найскладніші філософські побудови. Загалом кожен роман В. Голдінга – загадка, своєрідний код, у якому заховані думки автора. Найголовніші з них повторюються від роману до роману, але сам шифр – художня мова – настільки складний і мінливий, що не так легко збагнути й охопити всю поліфонію авторських ідей. Тим більше, що за висловлюванням С. Павличко «Голдінг, як і кожен письменник, досягав не лише успіхів, але й зазнавав поразок. Не завжди притча складалася в таку блискучу і багатогранну картину, якою був перший його шедевр «Володар мух» або пізніше – «Шпиль» чи «Ритуали плавання [9, с. 268]».

На основі здійсненого аналізу можемо дійти висновків, що в притчі й роману є контакт у методи відбору матеріалу й зображення життя. Обидва жанри не є властивими фантастиці, яка залишається за межами розповіді. У центрі виявляється ситуація, підтверджена життєвим досвідом.

В. Голдінг у своїх філософсько-алегоричних притчах виходить за рамки екзистенційних схем і звертається до реалістичних принципів. Перед письменником гостро постають проблеми моральної сутності прогресу, проблеми «особистість і цивілізація», «людина і прогрес». Завдяки цій проблематиці твори В. Голдінга входять до літературного процесу сучасності.

В. Голдінг – один з найбільш полемічних англійських письменників ХХ століття, на чю долю випало стільки ж суперечливих, а часто взаємовиключних оцінок, що стосуються як напряму, до якого належить письменник, так і питання про жанрову специфіку його творів. Самобутність В. Голдінга полягає в тому, що в його творчості органічно переплітаються і традиція, і сучасні тенденції, і експеримент. Основною рисою творчості В. Голдінга є непідробна зацікавленість до пізнання людиною світу і своєї ролі в ньому.

Література

1. Голдинг У. Выступление на встрече писателей Европы в Ленинграде / У. Голдинг // Иностранная литература. – 1963. – № 11. – 225 с.
2. Затонский Д. Искусство романа и XX век / Затонский Д. – М. : Художественная литература, 1973. – 535 с.
3. Зверев А. Дворец на острие иглы / Зверев А. – М. : Советский писатель, 1989. – 410 с.
4. Лауреаты Нобелевской премии : Энциклопедия / [отв. ред. Е.Ф. Губский]. – М. : Прогресс, 1992. – Кн. 1. (А–Л). – 740 с.
5. Ознобкина Е. Сны о себе / Е. Ознобкина // Новый мир. – 2000. – № 3. – С. 215.
6. Павличко С.Д. Лабіринти мислення / Павличко С.Д. – К. : Наукова думка, 1993. – 103 с.
7. Саруханян А.П. Роман среды и характера : Английская литература 70-х годов / А.П. Саруханян // Новые художественные тенденции в развитии реализма на Западе. – М. : Наука, 1982. – С. 101–135.
8. Филюшкина С.Н. Современный английский роман : Формы раскрытия авторского сознания и проблемы повествовательной техники / Филюшкина С.Н. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета. – 1988. – 182 с.
9. Шаповал О.Г. Роман У. Голдінга «Піраміда» : особливості художньої структури / О.Г. Шаповал // Наукові роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 18. – С. 216–220.
10. Шахова К.О. Література Англії. ХХ століття : [навчальний посібник] / Шахова К.О., Жлуктенко Н.Ю., Павличко С.Д. – К. : Либідь, 1993 – 400 с.
11. Golding W. The Spire / William Golding. – London : Faber and Faber, 1964. – 190 p.

Стаття рекомендована до друку доктором філол. наук, професором, завідувачем кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
Мазохою Г.С.

Стаття надійшла до редакції 3 липня 2014 року